

hyvän tekstin tuottaminen eivät ole synonyymeja. Koska tiedettä populaaristavan tutkijankin areena yleensä on lehti, kannattaa Heinimäen osuus lukea tarkasti. Artikkelin naseva päätös on mainio: Heinimäki kehottaa suosimaan suomen kieltä vieras sanojen sijaan kysymällä, kuinka moni tietää, mikä on *parusia*.

Tieteellinen kirjoittaminen -kokoelman kaikki artikkelit on kirjoitettu asiantuntevasti ja innostuneesti, ja niissä käsitellään tiedeyhteisön kannalta tärkeitä teemoja. Esimerkiksi MARKKU IHOSEN tieteellistä kirja-arviota koskevasta artikkelista saa jopa eväitä eettiseen pohdiskeluun. Tavoitteellisuuden korostaminen vakuuttaa: kritiikin kirjoittajan tehtävä on Ihosen mukaan aina miettiä, kuka kritiikin lukee ja miksi. Samoja kysymyksiähän tulisi miettiä yleensäkin viestiessään. OLLI LÖYTYN ja PERTTI ALASUUTARIN selkeästi muotoillut ohjeet käsikirjoituksen työstämisestä kirjaksi asti puolestaan kannattaa ottaa esiin ainakin siinä vaiheessa, kun oma tutkimus on tar-

koitus saada painokuntoon.

Tieteellinen kirjoittaminen -oppaan koroiteinen viesti hyvän suomen kielen osaamisen puolesta ilahduttaa, joten toivottavasti teos tavoittaa monia lukijoita ja osaltaan vakuuttaa heitä kirjoittamisen taidon merkittävydestä. Kuten jo teoksen saatesanoissa todetaan, looginenkaan ajatteluketju ei vakuuta, jos esitystapa takkuu. Itse kysyin kerran opiskelijoiltani, miksi heidän mielestään on syytä osata hyvin suomen kieltä. Erityisesti minua viehätti seuraava luonnehdinta: »Jotta ei kuulostaisi tyhmältä.» Niin kuin William Occam on osoittanut, yksinkertaisin selitys useimmiten todella on paras. Miksi joku vaivautuisi tankkaamaan huonosti kirjoitettua tuotosta, koska voi lukea hyvinkin kirjoitettuja näinä aikoina, kun informaatiota — tiedettäkin — on tarjolla fraasin mukaisesti ähkyksi asti. ■

INGA SUONIEMI-TAIPALE

Sähköposti: suoniemi@joyx.joensuu.fi

NORMIRIEMUKO VALTASI MEIDÄT? FENNISTIN ASIAANTUNTIJUUS SUURELLE YLEISÖLLE SUUNNATUISSA KIELIJUTUISSA

Anne Mäntynen *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2003. 203 s. ISBN 951-746-509-2.

Aanne Mäntynen väitöskirja edustaa fennististä tekstintutkimusta. Se nojaa teoreettisesti ja metodisesti tekstilaji-analyysiin, kriittiseen diskurssianalyysiin ja niin kutsuttuun uuteen retoriikkaan. Se jatkaa sitä suomalaisen tekstintutkimuksen linjaa, jonka muita viimeaikaisimpia edustajia ovat esimerkiksi Minna-Riitta Luukka, Pirjo Hiidenmaa, Vesa Heikkinen ja Jyrki Kalliokoski. Tavoitteena on selvittää

yhden tekstilajin käytänteet laajassa mielessä. Tämä tarkoittaa rakenteiden, vuorovai-
kutussuhteiden, uskomusjärjestelmien ja ideologioiden purkua ja näiden kaikkien keskinäisen suhteen selvittämistä.

Mäntynen tutkimuksen kohteena ovat fennistien suurelle yleisölle kirjoittamat niin kutsutut kielijutut, joissa käsitellään usein kielenhuollon ongelmia mutta myös muita ajankohtaisia kielen elämään ja jul-

kiseen käyttöön liittyviä kysymyksiä. Analyysin kohteeksi tulee näin oikeastaan fennistien julkisuuskuva. Tekijä ilmoittaaakin työn alussa tutkimusongelmansa olevan, 1) miten asiantuntijuus tulee esiin näissä teksteissä, 2) miten kielijutuissa puhutaan kielestä ja 3) millaisesta tekstilajista on kyse. Mäntynen kirjoittaa, että kielijuttuja analysoimalla voi avata niitä luonnollistuneita ideologioita, jotka vallitsevat fennistien yhteisön toimintatavoissa. Fennistien näkyvimmit julkiset tehtävät ovat äidinkielen opetus ja kielenhuolto. Käsillä oleva tutkimus purkaa juuri tätä julkista asiantuntijutta. Oma asiansa olisi vielä tutkia fennistisen tiedeyhteisön sisäisiä uskomuksia ja arvojärjestelmiä.

Aineistona on 204 yleistajuista kielijuttua, jotka on julkaistu Helsingin Sanomissa ja Ilta-Sanomissa. Kirjoittajia on 44, mutta juttujen määrä kirjoittajaa kohti jakautuu epätasaisesti. Nimittäin peräti 34 juttua on Terho Itkosen ja 21 Erkki Lyytikäisen käsialaa. Määrällisesti aineisto on varmasti riittävä, mutta alueellisesti se olisi voinut olla kattavampi.

Tutkimuksen toinen pääluku on nimeltään Kielijuttujen tekstilaji, konteksti ja tulkinta. Siinä tekijä määrittelee tekstilajin käsitteen oman aineistonsa kannalta. Hän luo myös katsauksen kielijuttujen historialliseen ja aatteelliseen taustaan, joka on läsnä juttujen tuottamisessa ja vastaanottamisessa. Työssä ei siis ole erillistä teoria- ja menetelmälukua, vaan Mäntynen limittää aineistonsa taustakirjallisuuden esittelyyn. Ratkaisu on varsin onnistunut. Näin tekijä välttyy toistamasta jo aiemmassa tutkimuksessa esitettyä tietoa taustateorioidensa kehityksestä ilman uutta näkökulmaa.

Kielijuttujen kontekstia Mäntynen kuvaa laajasti. Hän ymmärtää sen paitsi intertekstuaalisesti osana tekstien jatkumoa myös laajasti osana suomalaista sivistyshistoriaa ja identiteetin kiteyttämisen vai-

heita. Mäntynen kirjoittaa laajahkosti kielestä kansallisen identiteetin luoja ja kielenohjailun suhteesta kansallisiin arvoihin. Kontekstin erilaisten ulottuvuuksien jälkeen hän ryhtyy kuvaamaan, miten eri kontekstit rakentuvat tutkittavassa aineistossa. Vaarana tällaisessa menettelytavassa on, että esitellyt kontekstit löytyvät aineistosta helposti ja kaikki muut mahdolliset intertekstit jäävät syrjään.

Kolmannessa luvussa tekijä esittelee, miten kielijuttujen aiheet motivoituvat, miten ne kontekstualisoidaan ja miten lukijaa johdatellaan aiheeseen erilaisissa aloitustavoissa. Yleisin kielijutun aloitustapa on viittaus toiseen tekstiin. Tämä voidaan tehdä suoran esityksen, epäsuoran esityksen tai leksikaalisen viittauksen avulla. In medias res -aloitukset Mäntynen jakaa suhde- ja väitelauseella alkaviin. Pieni osa jutuista alkaa kysymyksellä ja jollain muulla tavalla. Aloitukset ovat tärkeitä siinä mielessä, että ne asemoivat tekstin yhteiskuntaan, vuodenaikaan tai muihin ajankohtaisiin ilmiöihin ja samalla intertekstuaalisesti liittävät jutun johonkin aiempaan diskurssiin. Aloitustapa näkyy myös ennakoivan tekstin kokonaisrakennetta.

Neljäs luku käsittelee kokonaisrakennetta. Yleisimmät rakennetyypit ovat ongelma ja ratkaisu -rakenne sekä yksityisestä yleiseen etenevä rakenne. Ongelmanratkaisurakenteelle tyypillisiä aloitustapoja ovat referointi ja kysymys. Referoitu hakukysymys alkaa kysymys-vastusrakenteen. Yleisestä yksityiseen etenevän kielijutun aloittaa taas suhdelause. Aiheena tällaisissa tapauksissa on useimmiten jokin sana tai sanapesye. Koska aineisto käsittää yli 200 tekstiä, Mäntynen päätyy tarkastelemaan kielijuttujen tyypillisiä skemaattisia rakenteita analysoimalla muutamia juttuja kokonaisuudessaan. Laajassa aineistossa on tietysti paljon variaatiota, ja tekijän tavoitteena on ollut esittää juttujen

prototyypiset skeemat. En varsinaisesti epäile, ettei kirjoittaja ole pystynyt löytämään aineistonsa tekstien prototyyppisiä piirteitä, mutta hiukan jää askarruttamaan, mitä kaikkea jää aineiston ulkopuolelle. Tekijä itsekin viittaa tähän työn lopussa. Kokonaisrakennetta käsittelevä luku on lopulta varsin lyhyt aloituksen käsittelylle uhrattuun sivumäärään verrattuna, ja aloitustapojen ja kokonaisrakenteen suhdetta kuvaava taulukko 4 on epäselvä. Lopetusta ei käsitellä lainkaan.

Viides luku käsittelee kielijuttujen retorista rakennetta ja asiantuntijuutta eli sitä, miten kirjoittajat osoittavat oman osaamisensa ja tietämyksensä sekä miten he pyrkivät vakuuttamaan lukijansa. Luku käsittelee esimerkiksi sellaisiin auktoriteetteihin kuten sanakirjoihin, tunnettuihin tutkijoihin ja Kielitoimistoon vetoamista ja asiantuntijan eetoksen rakentumista. Henkilöauktoriteeteista vedotaan esimerkiksi Agricolaan, Lönnrotiin ja Snellmaniin. Näiltä osin tekstit rakentavat ja vahventavat vankkumattoman ja muuttumattoman kansallisen instituution kuvaa. Toki myöhempiinkin tutkijoihin, esimerkiksi Auli Hakuliseen ja Osmo Ikolaan, viitataan. Muista auktoriteeteista tiuhimpaan toistuvat Perussanakirja ja Nykysuomen sanakirja, joskin myös vanhempia sanakirjoja siteerataan. Myös kielihuollon viralliset instituutiot eli Kielitoimisto ja suomen kielen lautakunta saavat olla varmentamassa kirjoittajan asiantuntijuutta. Tämä osa työstä on varsin perinteistä retoriikan analyysia. Kirjoittaja päätyy siihen, että auktoriteeteista muotoutuu kuva fennistiikan perinteisistä toimintatavoista, kirjakielen kehittämisestä, sanakirjahankkeista ja kielihuollosta. Aineisto on näiltä osin varsin konservatiivinen, ja se uusintaa kielen ja kansakunnan sivistyshistorian yhteyttä ylläpitävää diskurssia.

Asiantuntijan eetosta rakennetaan kielijutuissa kertomalla fennistin työstä, esimer-

kiksi kielineuvonnasta, sanakirjan tekemisestä ja sanastontutkimuksesta. Myös tätä eetosta Mäntynen pitää konservatiivisena ja huomauttaa, että uusimman tutkimuksen tuloksia ei juuri esitellä. Toisaalta suurelle yleisölle tarkoitettujen juttujen päämäärä ehkä onkin säilyttävä ja kielenkäyttäjää tukeva.

Kuudennessa luvussa kirjoittaja menee syvemmälle asiantuntijan puheeseen ja ottaa ensin esille ne metaforat, joilla kielestä puhutaan. Lakoffin ja Johnsonin tunnettuun metaforateoriaan viitaten Mäntynen analysoi aineistonsa puhetta kielestä ja päätyy esimerkiksi sellaisiin metaforiin kuten KIELI ON MAA tai SANAT OVAT KASVEJA. Näin esimerkiksi uudet nimitykset *juurtuvat* kieleen, josta *pahimmat rikkaruohot* on kitketävä pois.

Metaforien analyysi on yksi työn mielenkiintoisimmista kohdista, koska se avaa suoran yhteyden kielikäsitteeseen. Tekijä viittaakin samassa luvussa Pentti Leinon kirjoitukseen, jossa pohditaan kielenohjailun taustaideologioita (1989). Onko kieli hoidettu puutarha vai kansallisuisto? Kielikäsitteys vaikuttaa niihin toimiin, joilla kieltä huolletaan, siihen, millaisia normeja sen käytöstä annetaan ja millä tavalla yleensäkin suhtaudumme kansalliskieleen tai äidinkieleen. Fennistin suurelle yleisölle tarjoilema kielikäsitteys yhdistyy tässä hänen omaan rooliinsa kielen asiantuntijana.

Kuutosluvun toinen alaluku käsittelee kirjoittajan aistihavaintoja ja tuntemuksia kirjoittajan argumentaation tukena. Analyysi on fennisteille hyvin armotonta luettavaa. Se paljastaa, että monet hyvän tai huonon kielen arvotukset perustuvat pelkästään omaan tuntemukseen ja mieltymykseen. Riemastuttavia ovat esimerkiksi luonnehdinnat, että jokin kuulostaa *tölhömäiseltä*, *ärsyttävältä* tai *jäykältä*. Samassa luvussa tekijä osoittaa myös, millaisia adjektiiveja ja adverbereja esimerkiksi sellaiset aisti-

havaintoverbit kuten *tuntua* ja *kuulostaa* saavat täydennyksekseen. Tällaiset kohdat ovat koko tekstilajin kuvaamisen kannalta olennaisia.

Seitsemäs luku liittyy edelliseen kiinteästi siten, että siinä tarkastellaan hyvän ja huonon kielen luonnehtimiseen käytettyjä adjektiiveja. Näistä taas voidaan lukea paljon kirjoittajien kielikäsitteistä, jolla on suora yhteys kielenhuollon periaatteisiin. Kielijutuista muodostuva kuva fennistien argumentoinnista on avuksi keskustelussa, jossa pohditaan kielenhuollon periaatteita ja normeja nykyaikana sekä sitä, miten ne tehdään kielenkäyttäjille ymmärrettäviksi.

Työn viimeinen luku on tiivistelmä kaikesta edellä sanotusta. Tekijä kirjoittaa itse loppuluvun alussa, että hän on tahtonut tehdä näkymätöntä näkyväksi ja lisätä yhtei-

sön tietoisuutta sen omasta toiminnasta analysoimalla, millaisia arvoja ja käytäntöjä sen tuottamista teksteistä voidaan lukea. Mäntysen analyysi nostaa pohdittavaksi, olemmeko tulevaisuudessa suuria opettajia ja kansanvalistajia vai maltillisia konsultteja. Vetoammeko edelleen suuriin sanakirjahankkeisiin ja alan suuriin auktoriteetteihin, vai kirjoittuuko tulevaisuuden fennisti teksteihinsä analyttisenä tarkkailijana ilman kansallista diskurssia? ■

HARRI MANTILA

Sähköposti: harri.mantila@oulu.fi

LÄHTEET

LEINO, PENTTI 1989: Kirjakieli — puutarha vai kansallispuisto? – *Virtittäjä* 93 s. 554–571.

HISTORIAN PUHEENVUORO KÄÄNNÖSKESKUSTELUUN

Paloposki, Outi *Variation in translation: Literary translation into Finnish 1809–1850*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto 2002.

Outi Paloposken artikkeliväitöskirja *Variation in translation: Literary translation into Finnish 1809–1850* tekee avauksen viimeaikaiseen käännöstieteelliseen keskusteluun historiallisesta näkökulmasta. Keskeisenä aineistona on Suomen autonomian alkuvaiheen käännöksiä ja niiden ympärille syntyneitä diskursseja.

Paloposki on valinnut kohteensa kiehtoivalta ajanjaksolta autonomian ajan alusta, jolloin kaunokirjallinen kääntäminen vasta käynnistyi Suomessa, ja päättää tarkastelunsa 1850-lukuun, minkä jälkeen

kaunokirjallisuutta alettiin suomentaa runsaammin ja järjestelmällisemmin. Suomessa rakennettiin tuolloin kirjakieltä ja koettiin herätellä innostusta kansallisen, suomenkielisen kirjallisuuden kirjoittamiseen ja lukemiseen. Monessa muussakin maassa kansalliskirjallisuuden ja kirjakielen luomisessa käännöksillä ja kääntämisellä on ollut merkittävä osuus (ks. esim. Delisle ja Woodsworth 1995), joten suomalainen historia ei tässä suhteessa ole mitenkään ainutlaatuinen. Paloposki viittaa samantapaisiin ilmiöihin Tšekin ja Slovakian kansallisen

▷